

Gilbert Achcar: Covid-19-pandemin och efteråt. Räkna inte med att nyliberalismen ska utrota sig själv.

[Ur [International Viewpoint](#), 4 maj 2020. Först publicerad i [New Politics](#), 24 april 2020.
Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

För andra gången sedan sekelskiftet ingriper regeringar i Nordamerika och Europa massivt med offentliga medel, och räddar tillsammans med centralbankerna hela sektorer av ekonomin och förhindrar ett allmänt ekonomiskt sammanbrott. De pågående räddningsaktioner som Covid-19-pandemin har nödvändiggjort är redan av mycket större omfattning än de som genomfördes mot finanskrisen 2007-2008. Dessa aktioner är ett massivt reglerande ingripande från statens sida för att hålla tillbaka marknaden, och kolliderar därför med nyliberalismens grundläggande lära, eftersom avreglering och att ”bara de starkaste överlever på marknaden” är centrala delar i den nyliberala ideologin.

De krockar också med de finanspolitiska åtstramningarna, men dessa är inte gemensamma för alla nyliberala regeringar. De är en helig princip i Europa, där brittisk nyklassisk nyliberalism smälte samman med tysk ordoliberalism.* Men de är inte någon del av den nyliberala samsynen i USA, där paradoxalt nog Demokraterna (som Republikanerna brukade anklaga för att använda keynesianska ”skatter och utgifter”) under den nyliberala epoken har blivit förkämpar för skattepolitisk disciplin, medan Republikanerna sedan Ronald Reagan har utvecklat en nyskapande politik att ”sänka skatter (för de rika) och öka (militära) utgifter”, vilket har lett till enorma federala underskott.

Faktum kvarstår att nyliberala regeringar i väst bröt mot sin egen lära två gånger – och den andra gången i mycket större omfattning – i samband med två på varandra följande kriser som har varit så omfattande att de i tur och ordning har rättfärdigat den beteckning de fått, att vara ”den värsta sedan den Stora depressionen”, som började i USA 1929. Den pågående stora nedstängningen, det smeknamn som Internationella valutafonden (IMF) använder för att beskriva den enorma kris som följt på konsekvenserna av Covid-19-pandemin, har redan blivit mycket djupare än den stora recessionen, det namn som IMF började använda 2009 för den förra krisen.¹ Den avgörande frågan nu är: när kommer den nuvarande krisen att nå botten och hur lång tid kommer det att ta innan världen återhämtar sig från den?²

Den pågående ekonomiska katastrofens omfattning är så stor att den har återupplivat och stärkt förhoppningarna om att den ska leda till en mer omfattande global förändring av den ekonomiska politiken och prioriteringarna. I samband med detta citerar Naomi Klein en av keynesianismens största fiender och en av de nyliberala förändringarnas centrala bidragsgivare: Milton Friedman. I början och slutet av en video som hon nyligen producerade på YouTube (”[Coronavirus Capitalism—and How to Beat It](#)”) använder hon samma citat från Friedmans bok *Kapitalism och frihet* som hon

* En utgångspunkt för ordoliberalismen är att konkurrensen tenderar att sättas ur spel på oreglerade marknader (genom uppkomst av monopol mm.). Därför måste det finnas en stark statsmakt som ingriper mot marknaden – öa.
1 IMF, 14 april 2020, ”[World Economic Outlook, April 2020 : The Great Lockdown](#)”, och IMF, 18 maj 2009, ”[Overcoming the Great Recession...](#)”.

2 *New York Times*, 1 april 2020, ”Why the Global Recession Could Last a Long Time”.

redan har använt två gånger i sin bok *Chockdoktrinen*: ”Endast en kris – verklig eller inbillad – kan åstadkomma verklig förändring. Vilka åtgärder som vidtas vid en sådan kris beror alltid på vilka idéer som är i omlopp.”

I boken använder Klein detta citat som en ledtråd till det hon kallade ”chockdoktrinen”, men i videon citerar hon det med gillande, och kommenterar att ”Friedman, en av historiens mest extrema frimarknadsekonomer, hade fel om en hel del, men han hade rätt om detta. I kristider blir till synes omöjliga idéer plötsligt möjliga.” Tanken att progressiva åsikter, som de som förespråkas av Klein och Bernie Sanders, har rättfärdigats av krisen har förvisso blivit utbredd – till och med i *Financial Times*, där ansvarige utgivaren Janan Ganesh den 18 mars skrev en artikel med rubriken ”Sanders’ världssyn segrar även när Bernie förlorar”.³ Dagen innan hade den brittiska konservativa tidskriften *The Spectator* anmodat Boris Johnson att ”låna från Corbyns manus”.⁴

För alla som minns den förra ekonomiska krisen, måste detta utlösa en känsla av déjà vu. Trots att den nuvarande krisen är mycket större, var faktiskt förväntningarna ännu starkare då, ty den stora recessionen var den nyliberala periodens första större internationella chock, och den första gången nyliberala regeringar tog till massiva statliga ingripanden för att häva krisen. *Newsweek* kom i februari 2009 ut med en framsida som förkunnade: ”Nu är vi alla socialister”.⁵ Det är riktigt roande att läsa den igen idag: den börjar med att citera ”kongressmannen Mike Pence, ordförande för den republikanska gruppen i Representanthuset och högröstad fiende till president Obamas stimulansförslag på nästan 1 biljon dollar” och hans nyhetsuppläsare på Fox News, själva innebilden för falska nyheter, som beskrev förslaget som ”socialistiskt”.

Artikeln i *Newsweek* kommenterade att denna anklagelse ”verkar märkligt ovidkommande. Den amerikanska regeringen har själva verket redan nationaliserat bank- och hypoteksindustrin – under en konservativ republikansk administration”. Den fortsatte att utveckla paradoxen: ”Historien har sinne för humor, ty den man som lade grunden till den värld som Obama nu styr är George W Bush, som förra hösten vidtog åtgärder för att rädda finanssektorn med 700 miljarder dollar. Bush avslutade Reaganperioden, och nu har Obama gått längre och upphävt Bill Clintons nedskärningar av statsmakten.”

Denna illusion grundade sig på att man, för att göra en omskrivning av *The Spectator*, blandade ihop pragmatiska och tillfälliga lån från ett keynesianskt manus, med att på ett radikalt sätt förändra den långsiktiga ekonomiska och sociala politiken. Det tog inte lång tid innan *FT*:s Ganesh tvingades konstatera:

Vi befinner oss i de tidiga faserna av de under historien periodiskt återkommande avbrotten i det ekonomiska tänkandet. Kanske det skarpaste avbrottet sedan oljekrisen i OPEC, som lyfte upp anhängarna av fri marknad på 1970-talet. Läsare kommer att erinra sig kraschen 2008, efter vilken en biografi om John Maynard Keynes tillkännagav ”läromästarens återkomst”. Tja, det var kortvarigt. Inom kort skedde det finanspolitiska åtstramningar över hela västvärlden. I USA uppstod Tea Party-rörelsen, president Barack Obama neutraliserades av en republikansk kongress, och hans efterträdare angrep den administrativa staten.

”Den här gången känns det annorlunda”, tillade Ganesh. Men det är i sig själv en återkommande

³ *Financial Times*, 18 mars 2020, [“The Sanders worldview wins even as Bernie loses.”](#)

⁴ Robert Peston, *The Spectator*, 17 mars 2020, [“Boris must borrow from Corbyn’s playbook to prevent a coronavirus crash.”](#)

⁵ *Newsweek*, 6 februari 2009, [“We Are All Socialists Now.”](#)

känsla. Det senaste exemplet ägde rum strax innan pandemin bröt ut, då Världsbankens tidigare chefsekonom, den välkände Joseph Stiglitz, liksom ett oräkneligt antal andra personer förebådade ”nyliberalismens död”.⁶ Den här gången känns det annorlunda kunde Stiglitz också ha skrivit när han bedyrade: ”om finanskrisen 2008 inte fick oss att inse att ohämmade marknader inte fungerar, så bör klimatkrisen verkligen göra det: nyliberalismen kommer bokstavligen att göra slut på vår civilisation.”

Även om den pågående ekonomiska Covid-19-krisen är historiskt mycket mindre betydelsefull än klimatkrisen, så är det förståeligt att dess högre svårighetsgrad har lett till en hel massa nya dödsrunor över nyliberalismen – alla tyvärr mycket förhastade. En nitisk nyliberal medarbetare i affärstidningen *Forbes* blandade ihop dem med dödsrunor över kapitalismen och klagade på att ”vänsterintellektuella är hänförda”, och alltså anklagade dem för vad han trodde var skadeglädje.⁷ Icke desto mindre medgav han att vänsterkritiken av nyliberalismen (enligt hans tolkning kapitalismen i sin helhet) har gjort framsteg under årens lopp, och uppmanade nyliberaler att vara ”extra vaksamma”:

För 12 år sedan lyckades antikapitalister – felaktigt – omformulera finanskrisen till en kris för kapitalismen. Sedan dess har den falska skildringen att finanskrisen är ett resultat av marknadens misslyckande och avreglering blivit fast rotad i den breda befolkningens sinnen. Och nu gör vänsterintellektuella åter sitt yttersta för att omformulera coronakrisen för att rättfärdiga sina krav på en allsmäktig stat. Tyvärr är chansen att de ska lyckas mycket stor.

Var denna passionerade nyliberal alltför pessimistisk om uppkomsten av en ”allsmäktig stat”? Inte helt, enligt David Harveys åsikt, som avslutade sin långa artikel som publicerades på *Jacobin* den 20 mars med en ganska överraskande dystopisk framtidsutsikt – inte förväntningar på en socialistisk välfärdsstat, utan ett Trumpskt monster:

ansvaret att komma ur den nuvarande ekonomiska krisen övergår nu till USA, och det är den ultimata ironin: den enda politik som kommer att fungera både ekonomiskt och politiskt är långt mer socialistisk än något som Bernie Sanders kan föreslå, och räddningsprogrammen måste sättas igång under Donald Trumps beskydd, förmodligen under förklädnad av att Göra Amerika Stort Igen. Alla de republikaner som var så intuitivt mot räddningsaktionerna 2008, kommer att bli tvungna att svälja sin stolthet eller utmana Donald Trump. Om den sistnämnde är klok så kommer han att skjuta upp valen på grund av ett nödläge och förkunna ett majestätiskt presidentskap för att rädda kapitalet och världen från ”upplopp och revolution”.⁸

En vecka senare följde Costas Lapavitsas i Harveys fotspår och argumenterade mot en obefogad vänsteroptimism, om än med ett mindre apokalyptiskt scenario och utan illusioner om ett slut på nyliberalismen i sikte:

Den nyliberala ideologins paroller från de fyra senaste årtiondena sopades snabbt åt sidan, och staten klev fram som en enormt mäktig tillsynsmyndighet över ekonomin. Det var inte svårt för många till vänster att välkomna sådana statliga aktioner, och tro att det tydde på ”keynesianismens återkomst” och dödsstöten åt nyliberalismen. Men det vore dumdrigt att dra sådana slutsatser.

För det första har nationalstaten alltid stått i centrum för den nyliberala kapitalismen, och den har garanterat det dominerande företags- och finansblockets klassmakt med hjälp av noga utvalda ingripanden i kritiska lägen. Dessutom åtföljdes dessa ingripanden av ytterst auktoritära åtgärder, och stängde in folk i massor hemma och bommade igen enorma storstäder.... Statens

6 *Social Europe*, 26 november 2019, “The end of neoliberalism and the rebirth of history”.

7 *Forbes*, 30 mars 2020, “[Left-Wing Intellectuals Are Thrilled: Corona And Dreams Of The End Of Capitalism](#)”.

8 *Jacobin*, 20 mars 2020, “[Anti-Capitalist Politics in the Time of COVID-19](#)”.

enorma makt och dess förmåga att ingripa både i ekonomin och samhället skulle till exempel kunna leda till en mer auktoritär sorts kapitalism där företags- och finanselitens intressen skulle dominera.⁹

Vi står åter inför de två motsatserna optimism och pessimism, utopi och dystopi, som den radikala vänstern traditionellt har svängt mellan. Sanningen är att de i första hand är projektioner av individuella och/eller kollektiva uppfattningar om framtiden, och dessa uppfattningar varierar också utifrån de förändrade politiska erfarenheterna. Således svängde säkert stämningarna inom den amerikanska vänstern avsevärt från morgonen på supertisdagen den 3 mars till följande dag, i efterdyningarna till Bidens seger under Demokraternas primärval – vilket även stämningarna inom den brittiska vänstern gjorde mellan morgonen den 12 december 2019 och påföljande dag, i efterdyningarna till Boris Johnsons valseger.

Ändå är både utopier och dystopier användbara delar av vänsterns världssyn, eftersom de upprätthåller polerna pessimism och optimism, försiktighet och voluntarism, oron över att det fascistiska förflutna ska återkomma och hoppet om en verkligt demokratisk socialistisk framtid, vilka driver alla som försöker förändra världen till ett bättre och rättvisare ställe. Men var man i verkligheten till slut hamnar på den långa spännvidd som skiljer utopin från dystopin avgörs inte av objektiva omständigheter. Dessa omständigheter utgör bara de parametrar inom vilka klasskampen och den intersektionella kampen måste föras. Stora förändringar på regeringspolitikens område avgörs framförallt av den sociala kampen inom ramen för de existerande omständigheterna.

Det är faktiskt här Milton Friedman missförstår det hela. När kriser sker, beror inte de åtgärder som vidtas ”på vilka idéer som är i omlopp”. Förvisso är kampen kring idéer som har översatts till konkreta politiska förslag viktig. Och de politiskt ekonomiska åtgärder som till slut genomförs hänger förvisso samman med de idéer som är förhärskande – men inte inom samhället i stort utan inom den samhällsgrupp som håller i regeringens roder. Här upphör parallellen mellan den förändring som ledde från enigheten om efterkrigstidens keynesianism till nyliberalismen och det Thomas Kuhn kallade ”paradigmskiftet”. Ty till skillnad från vetenskapliga revolutioner som är resultatet av framsteg inom vetandet, så är paradigmskiftet inom ekonomin inte resultatet av något gemensamt intellektuellt beslut, varken ett teoretiskt eller ens bara pragmatiskt beslut.

Som Ernest Mandel framställde det 1980 när den nyliberala tidsperioden började, i sin *Långa vågor i den kapitalistiska utvecklingen*:

Den akademiska ekonomins omsvängning i riktning mot den anti-keynesianska kontrarevolutionen var inte i första hand ett senkommet erkännande av den permanenta inflationens långsiktiga hot. Dessa hot hade varit väl kända ett bra tag innan keynesianismen förlorade sin allena rådande ställning bland de borgerliga och reformistiska regeringarnas ekonomiska rådgivare. Den var inte heller resultatet av inflationens oundvikliga acceleration, ... *Den var till sitt inre en produkt av en grundläggande omsvängning inom kapitalistklassen i synen på hur klasskampen borde föras...*

Den monetaristiska ”anti-keynesianska kontrarevolutionen” inom den akademiska ekonomin är endast det ideologiska uttrycket för denna förändrade prioritering. Utan ett varaktigt återinförande av kronisk, strukturell arbetslöshet, utan ett återupprättande av ”den enskildes känsla av att var och en måste bära sitt eget ansvar” (dvs. utan resoluta nedskärningar av den sociala tryggheten och den sociala servicen) och utan en allmän politik i återhållsamhetens tecken (dvs.

9 *Jacobin*, 27 mars 2020, [“This Crisis Has Exposed the Absurdities of Neoliberalism. That Doesn’t Mean It’ll Destroy It”](#).

stagnerande eller sänkta reallöner) kan ett snabbt och kraftigt återupprättande av profitkvoten inte komma till stånd: Det är vad den nya ekonomin har att lära. Den är inte på något sätt särskilt ”vetenskaplig”, utan det finns mycket i den som svarar mot kapitalistklassens omedelbara och långsiktiga behov, trots alla hänvisningar till den objektiva vetenskapen.¹⁰

Det nyliberala paradigmskiftet möjliggjordes genom att styrkeförhållandena mellan klasserna i västländerna hade försämrats under hela 1970-talet, med en stigande arbetslöshet efter recessionen 1973-75 och de segerrika angrepp på arbetarrörelsen som leddes av Ronald Reagan och Margaret Thatcher i början av 1980-talet. Hur långt den ”anti-keynesianska kontrarevolutionen” sedan dess har kommit i olika länder beror inte på intellektuella skillnader, utan på de samhälleliga styrkeförhållandena i varje enskilt land. För en aktuell illustration vad gäller hälso- och sjukvården räcker det att jämföra Storbritannien och Frankrike, två länder med ungefär samma befolkningsstorlek och BNP.

Sjukvårdskostnaderna är likartade i båda länderna, långt från de omåttliga kostnader som driver upp USA:s sjukvårdsutgifter. Om vi tar den genomsnittliga årliga läkarersättningen som mätare, så är den idag, i dollar, 108.000 i Frankrike och 138.000 i Storbritannien (jämfört med 313.000 i USA). Legitimerade sjuksköterskor har i genomsnitt ungefär samma årslön i Frankrike som i Storbritannien.¹¹ Flera nyliberala franska regeringar i följd har kritiserats för att försöka lägga över delar av sjukvårdskostnaderna på patienterna, och ändå befinner sig Frankrike i en mycket bättre position än Storbritannien vad gäller hälso- och sjukvård.

Enligt data från OECD har regeringarnas utgifter för sjukvård och obligatoriska åtgärder under det senaste decenniet varierat mellan 8,5 och 9,5% av BNP i Frankrike, jämfört med mellan 6,9 och 7,8% i Storbritannien. Mellan 2010 och 2017 har Frankrike varje år använt 0,6 till 0,7% av sin BNP till investeringar (bruttoinvesteringar) i sitt sjukvårdssystem mot 0,3 till 0,4% i Storbritannien.¹² Det är inte förvånande att antalet sjukhus 2017 var fler än 3.000 i Frankrike gentemot mindre än 2.000 i Storbritannien, med ett totalt antal sjukhussängar på nästan 400.000 i Frankrike jämfört med knappt 168.000 i Storbritannien. Detta antal har fortsatt att minska under de senaste decenniernas Tory-ledda regeringar.¹³ Vad gäller antalet läkare var de fler än 211.000 i Frankrike 2017 gentemot 185.700 i Storbritannien. Det fanns 10,8 praktiserande sjuksköterskor per 1.000 invånare på andra sidan Kanalen jämfört med 7,8 i Storbritannien.¹⁴

Dessa siffror visar hur hycklande och vilseledande det var av Boris Johnsons brexitkampanj att använda NHS som sitt centrala argument, och på så sätt lägga skulden för den brittiska hälso- och sjukvårdens dåliga tillstånd på EU. Men skillnaden i hälso- och sjukvårdens tillstånd mellan Frankrike och Storbritannien beror inte på ideologiska skillnader mellan härskarna på de olika sidorna av Kanalen. Det är det mycket starkare samhälleliga motståndet i Frankrike och inget annat som har hindrat landets olika regeringar att gå längre längs den nyliberala vägen.

I Storbritannien, där en total privatisering av allmännyttiga företag – som den de konservativa lyckades göra inom energi- och transportsektorerna – inte var möjlig av parlamentariska eller ekonomiska skäl, användes olika taktiker som mötte alltför lite motstånd. Inom hälso- och sjuk-

10 Mandel, *Långa vågor i den kapitalistiska utvecklingen*, på marxistarkiv.se, s 50.

11 *Salary Expert*, “[Registered Nurse Salaries by Country](#)”.

12 *OECD Stats*, “[Health expenditure and financing](#)”.

13 *The Guardian*, 25 november 2019, “[Hospital beds at record low in England as NHS struggles with demand](#)”.

14 *Nurses.co.uk*, “[Number of practising nurses in UK considerably lower than other high-income countries](#)”.

vården användes minskade offentliga utgifter tillsammans med att befolkningens rikaste skikt lockades ut ur den offentliga vården till privata sjukvårdssystem, för att successivt införa ett tudelat sjukvårdssystem som i USA. Inom den högre undervisningen ledde taktiken till en administrativ privatisering (bolagisering) genom att ersätta den offentliga finansieringen med en kraftig ökning av skolavgifterna, och på så sätt skapa en generation som inleder sitt senare yrkesliv tyngd av stora skulder, återigen som i USA.¹⁵

Resultatet av den nuvarande pandemirelaterade ekonomiska krisen kommer också att avgöras av de lokala styrkeförhållandena mellan samhällskrafterna i de olika länderna, inom ramen för de globala styrkeförhållandena. Det mest sannolika omedelbara resultatet kommer inte att bli något av de två motsatta alternativen: att nyliberalismen spontant överges för keynesianism eller att det blir ett Trumpskt monster. Det kommer snarare att bli att de nyliberala regeringarna kommer att försöka lägga över bördan för den enorma skuld som de nu drar på sig på arbetarna, precis som de gjorde efter den stora recessionen, och pressa ner folks köpkraft och benägenhet att spendera, och således leda världen mot en avsevärd försämring av den nuvarande stagnationen, som Adam Tooze varnade för.¹⁶

Historikern drog helt rätt slutsatsen: ”Det vettigaste verkar istället vara att kräva en mer aktiv, mer visionär regering för att leda vägen ur krisen. Men frågan är förstas vilken form den kommer att ta och vilka politiska krafter som kommer att kontrollera den.” Det är förvisso frågan. Med våra liv ödelagda av en dubbel kris, där den ekonomiska krisen troligen kommer att räcka mycket längre än pandemin, handlar det mest omedelbart om att bestämma vem som ska betala för krisens enorma mänskliga och ekonomiska kostnader: de som först och främst är ansvariga för storleken på dessa kostnader genom decennier av nyliberal nedrustning av den offentliga sjukvården och välfärdsstaten och prioritering av finansiella profiter, eller resten av oss, det vill säga befolkningens stora majoritet?

Vi kan med säkerhet förutsäga att nyliberaler enhälligt kommer att öka hälso- och sjukvårdens utgifter, inte utan att se till att deras vänner sjukvårdstillverkarna gynnas av det. De kommer inte att göra det på grund av att de plötsligt har omvänts till välfärdsstatens förtjänster eller för att de bryr sig om allmänheten, utan för att de fruktar de ekonomiska konsekvenserna av en ny pandemi eller en andra våg av den pågående. Poängen är att de kommer att vara naturligt benägna att göra det på bekostnad av andra sidor av allmänhetens intresse, som utbildning, pensioner eller arbetslöshetsunderstöd, och samtidigt – med åtgärder som lönestopp eller till och med lönesänkningar – få lönearbetarna att betala kostnaden för att få igång ekonomierna som vanligt igen.

Den mest brännande kampen är därför att förhindra dem att göra det, på samma sätt som de franska arbetarna stod upp mot de nyliberala regeringarnas angrepp på deras inkomster och pensionssystem 1995 och 2019, det vill säga genom att ta till generalstrejk eller hota med det. Denna kamp kommer att bli avgörande för att bereda vägen för att de samhällskrafter som har stått bakom fackföreningsrörelsen i Frankrike, Labourpartiet i Storbritannien och Sanders’ kampanj i USA ska kunna besegra nyliberalerna. Det är först då nyliberalismen kommer att avslutas på ett varaktigt sätt.

15 I Storbritannien är sjukvård och utbildning ”decentraliserade” frågor. Att i detta sammanhang tala om ”Storbritannien” kan vara vilseledande. I Skottland finns det till exempel inga terminsavgifter på universiteten för skotska och EU-medborgare – International Viewpoints anmärkning.

16 *Foreign Policy*, 9 april 2020, [“The Normal Economy Is Never Coming Back”](#).